

ผู่ชนะลืบทืศ

‘๒๐๐๖’

เสรี หวังในธรรม ถอดความเป็นบทละครพันทาง

“ผู้ชนะสิบทิศ” : ศิลปะการประพันธ์ สรรค์ร้อยแก้วเป็นร้อยกรอง*

เสรี หวังในธรรม

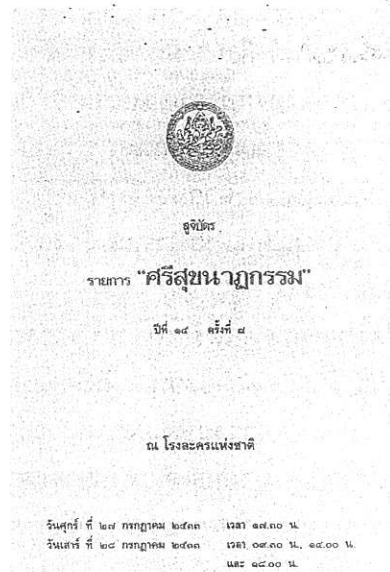
การแสดงละครนั้น บทละครเป็นสิ่งสำคัญที่สุด บทละครที่นำมาจัดแสดงละครส่วนใหญ่มาจากวรรณกรรมไทยซึ่งมีทั้งที่ต้นฉบับเป็นร้อยกรองและต้นฉบับเป็นร้อยแก้ว ถ้านำมาจากต้นฉบับที่เป็นร้อยแก้วก็อาจใช้ต้นฉบับที่มีมาแต่

เดิมบ้าง หรืออาจเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ตัดต่อจากของเดิมบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับเวลา โอกาสที่แสดง และกลุ่มผู้ชม ส่วนต้นฉบับที่เป็นร้อยแก้วนั้นจะต้องมาถอดความให้เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองเพื่อใช้แสดงละครต่อไป

* บรรยายเมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๓๓ ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม, จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ เก็บความและเรียบเรียง

การนำวรรณกรรมร้อยแก้วมาดัดแปลงเป็นคำประพันธ์เพื่อใช้แสดงละครรำนั้น **ประการแรก** ผู้จัดทำบทละครจะต้องอ่านต้นฉบับให้เข้าใจเนื้อเรื่องอย่างถ่องแท้โดยตลอด **ประการที่สอง** ต้องจับอารมณ์ตัวละครให้ได้ การจับอารมณ์ตัวละครแต่ละตัวให้ได้ตามที่ผู้ประพันธ์วรรณกรรมกำหนดไว้นั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้ผู้จัดทำบทละครสามารถสร้างภาพพจน์ของการแสดงตลอดทั้งเรื่องได้และสามารถวาดภาพบุคลิกภาพของตัวละครในเรื่องได้อย่างถูกต้อง จะขอยกตัวอย่างการจัดทำบทละครพันทางเรื่อง **ผู้ชนะสิบทิศ** เรื่องนี้เป็นงานเขียนร้อยแก้วของครูยาขอบ ซึ่งเนื้อเรื่องและสำนวนของท่านมีเสน่ห์ ท่านผูกเรื่องได้อย่างสนุกสนาน ตัวละครทุกตัวเกี้ยวโยงและผูกพันกันตลอดทั้งเรื่อง ทั้งสามารถสร้างอารมณ์บุคลิกภาพของตัวละครได้คงที่

การทำบทละครเรื่องนี้ ขึ้นแรกก็ต้องอ่านเรื่องให้ละเอียดแล้วจับความของเรื่องให้ได้ เช่น จับได้ว่าเรื่องนี้มีเมืองสำคัญอยู่ 3 เมือง คือ ทองอุแพร และหงสาวดี ทองอุเป็นพม่า ส่วนแพรและหงสาวดีเป็นมอญ พม่าและมอญไม่ถูกกัน ทองอุเป็นเมืองใหญ่ที่สุด ผู้สถาปนาเมืองคือ ยอดขุนพล ๓ คน คนหนึ่งชื่อ มังสินธุ คนหนึ่งชื่อ เมงกะยินโย และอีกคนหนึ่งชื่อ ทะกะยอดิน ผู้ที่จะต้องครองราชย์เป็นกษัตริย์เมืองทองอุ คือ มังสินธุ แต่ท่านสละไม่ขอรับเป็นกษัตริย์ จึงหนีไปบวชที่วัดกุโสโต ชื่อว่า มังสินธุกุโสโต เมงกะยินโยจึงเสวยราชย์เป็นพระเจ้าเมงกะยินโยสิริชัยสุระและทะกะยอดินเป็นขุนวังของเมืองทองอุ ส่วนทางฝ่ายหงสาวดี เมื่อพระยารามสถาปนาหงสาวดีแล้วก็สิ้นชีวิต บุตรชายคนโตขึ้นครองราชย์ชื่อพระเจ้าสการะวุตพี บุตรชายคนรองคือ สอพิณยา

เป็นอุปราช ส่วนน้องพระยารามได้สถาปนาเมืองแปรและตั้งตนเป็นกษัตริย์ชื่อ พระเจ้าแปรนรบดี มีพระธิดาชื่อตะละแม่กุสุมา

ทางเมืองทองอุ พระเจ้าเมงกะยินโยมีมเหสี ๒ องค์ พระอัครมเหสีนั้นหลังจากประสูติพระธิดาคือตะละแม่จันทราภีสิ้นพระชนม์ ส่วนพระราชนัดดาที่มีพระโอรสชื่อมังตรา เนื่องจากพระมเหสีประจวบ พระองค์จึงได้ไปศึกษาพระมหาเถรกุโสโต ก็ได้นางเลาซีซึ่งเพิ่งมาขอพึ่งบุญท่านมาเป็นแม่นม นางเลาซีมีลูกชายชื่อจะเด็ด มังตราและจะเด็ดจึงกินนมแม่เลาซีมาด้วยกัน

เมื่อจับความของเรื่องได้เช่นนี้แล้ว ก็สามารถสร้างอารมณ์ผู้แสดงได้ถูกต้อง ซึ่งจะยกตัวอย่างการสร้างอารมณ์ให้กับมังตราและจะเด็ด ดังนี้ มังตราได้รับการเลี้ยงดูให้เป็นกษัตริย์องค์ต่อไปคือเป็นมกุฎราชกุมาร แต่โดยพื้นนิสัยเป็นคนดื้อรั้นเอาแต่ใจ จะเด็ดเป็นลูกคนสามัญ ทั้งคู่

ได้ร่ำเรียนวิชาอาวุธเรียนกลยุทธต่าง ๆ จากอาจารย์เดียวกัน คือพระมหาเถรกุโสดอ จะเด็ดเก่งกล้ากว่ามังตราทั้งสมองและฝีมือ แต่เนื่องจากจะเด็ดได้รับการสั่งสอนอบรมอย่างดีจากพระมหาเถรในเรื่องความจงรักภักดีต่อกษัตริย์และการรู้ถึงบุญคุณผู้มีพระคุณ จะเด็ดจึงเป็นฝ่ายยอมมังตรา

ครูยาขอบท่านสร้างความขัดแย้งระหว่างมังตรากับจะเด็ดหลายตอน ผู้เขียนบทก็ต้องพยายามวาดภาพความขัดแย้งออกมาอย่างที่ครูยาขอบเขียนไว้ บางตอนต้นฉบับยาวหลายหน้า แต่ถ้าเข้าใจเรื่องเข้าใจอารมณ์และนิสัยตัวละครก็

สามารถถอดเป็นคำกลอนได้อย่างกระชับ เช่นตอนที่มังตราโปรดให้จะเด็ดปลอมเป็นมังฉงายไปเป็นไส้ศึกในแปร แต่ต่อมามังตราเข้าใจผิดคิดว่าจะเด็ดไปเข้ากับแปรก็โกรธมาก ยกทัพไปตีแปร พอแปรแตกจะเด็ด(มังฉงาย)ได้โอกาสหนีกลับมาตองอูและเข้าเฝ้ามังตรา มังตราเห็นก็ตกตะลึงไม่คิดว่าจะเด็ดจะกลับมา จะสั่งฆ่าตามที่เคยรับสั่งก็ไม่กล้าทำ จึงพาลว่าคนนั้นคนนี่ในที่สุดสั่งให้ขุนพลตองหวุ่นยี้จับจะเด็ด ที่แรกตองหวุ่นยี้ไม่ยอมจับอ้างว่าไม่รู้ว่าจะเด็ดทำผิดประการใด จับความได้เช่นนี้ก็ถอดมาเป็นบทละครดังนี้

ตะเบงชะเวตี้ - เห็นจะเด็ด จู่เฝ้า เจ้าตะลึง
สะอื้นจืด คึดฉงน สนเท่หใจ

คิดไม่ถึง ชิ่งหน้า ประหม่าไหว
เออไฉน ไยกกล้า มาหาญ

มังฉงาย - ฝ่ายขุนวัง มังฉงาย ถวายกราบ
ด้วยดวงจิต คึดมั่น กตัญญู
ขอยึดเอา พระคุณ อันอุ่นเกล้า
จะรอง เบื้องบาทบงศ์ พระทรงธรรม

ศิโรราบ ทูลว่า กลับมาสูล
ระลึกไว้ในพระคุณ อุ่นชีวัน
ไว้เหนือเศียร ข้าพเจ้า จนอาสัญ
ไม่เคลื่อนคลาต หวาดหวั่น อันตราย

ตะเบงชะเวตี้ - พระเอนอิง นิ่งนั่ง พังคำว่า
แต่มานะ จอมกษัตริย์ ระมัดกาย
ค่อยชยตา หาคณ ระบายเคือง
ข้าเลื่องคอง ตองหวุ่นยี้ มีทันนาน

ยังประหม่า ห้วนไหว มิใคร่หาย
ข่มให้คลาย วายลง ไม่คงนาน
เริ่มเรื่อง เคืองแค้น แสนไพศาล
พระเริ่มพาล ข้องแคะ กระแหมะคำ

ตองหวุ่นยี้จำใจต้องจับจะเด็ดตามคำสั่ง ขณะที่จับจะเด็ดเฉย ตองหวุ่นยี้ถามว่า “จะเด็ดคำกล่าวหาของพระเจ้าอยู่หัวนั้นจริงอยู่หรือท่านจึงนั่งเหมือนหนึ่งว่าไม่อาจต้านความจริง ข้าพเจ้า

ถึงแม้จะเป็นผู้อื่น แต่ก็เชื่อในความสุจริตแห่งท่านอยู่ ไฉนท่านมาทำกริยาเสมอว่ายอมรับความจริงเช่นนี้” จะเด็ดตอบว่า

มังคละ

- เกิดเป็น ชาวตองอู อยู่ชาติหนึ่ง
จะตีข้าว ตำข้าว หรือเจริญ
ชีวิตเป็น ของเขา เจ้าชีวิต
จะทานกัด ขัดคำ ไปทำไม
เป็นข้าคน เบาความ นื่องหรือ
ถึงตัวจาก ฝากชื่อ ให้ลือชา
ความรัก รักดี ไม่มีขาย
ถ้ามันต้อง บังคับ หรือจับจูง

แสนซาบซึ่ง วาสนา นาสรรเสริญ
ก็เห็นเกิน เรียกร้อง สิ่งต้องใจ
จะให้ถูก หรือผิด ก็ยอมได้
ถึงอยู่ไป เหมือนกับ ดับชีวา
จะขึ้นชื่อ ลืออวย ดายดีกว่า
ขอรักษา แวหวาง ไว้อย่างยง
เกิดจากกาย สุจริต และจิตสูง
มันก็ผูก วัวควาย มิใช่คน

ความตอนนี้ครุยาขอบบรรยาย ๓-๔ หน้า
แต่ถ้าเรารู้เรื่อง รุอาธรรมก็ถอดออกมาเป็นบท
ละครได้อย่างกระชับความดังกล่าว

นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสที่จะสามารถแสดง
นิสัยตัวมังกรได้อย่างชัดเจนอีกด้วย ดังที่ได้ถอด
ความไว้ดังนี้

ตะเบงขะเวตี้

- ชีชะ กูตู ไ้อ้จะเค็ด
จะว่ากู หูเบา ใจเงาลัน
มึงตองอู แต่กาย น้ำลายปาก
ปากปราศรัย ใจคอ-ทรยศ—
เสียแรงเคย รักรวม ร่วมแม่นม
เมื่อคราวต้อง อาญา หมายความว่าตาย
หมายความว่า เป็น เช่นมนุษย์ สุจริต
ถูกไกรขุน คุณควร ก็รวนเร

กลเม็ด ดากดาง พุดหวังผล
ทุกไ้อ้ชาติ ทรพล ไ้อ้คนคด
หากแต่ใจ มึงนั้น มันบฏ
อย่าเอื้อนเอ่ย เผยพจน์ หมดยางอาย
มาโค่นล้ม เอาเพื่อน ไม่เหมือนหมาย
สู้ทุ่มรัก ยักย้าย ช่วยถ่ายเท
ที่แท้จิต ชาติเชื้อ เลือดตะเข้
เพราะใจเล้า เจ้าเล่ห์ เนรคุณ

ตัวละครสำคัญอื่น ๆ ก็ต้องศึกษาอารมณ์
ให้ต้องแท้ เช่น ไชลู ก็ต้องศึกษาจากเรื่องเดิมให้
ได้ว่าเป็นคนอย่างไร ไชลูเป็นตัวโกง โกงเพราะ
รักเจ้านาย ไม่ใช่โกงอย่างนิยายน้ำเน่าที่เป็นอยู่
หรืออย่างตะละแม่กุสุมา จะเด็ดมิได้รักตะละแม่
กุสุมาด้วยความใคร่ ความไหลหลง คนอ่าน
บางคนตีความผิด ตำนานครุยาขอบว่าเขียนเข้า
ข้างตะละแม่กุสุมา ลืมตะละแม่จันทรา ความรัก

ระหว่างจะเด็ดกับตะละแม่กุสุมาเริ่มมาจากความ
แค้น แล้วกลายเป็นความเห็นอกเห็นใจกัน

การถอดความเป็นบทละครนี้ไม่จำเป็น
ต้องถอดความเป็นบทละครทุกตอน บางตอนก็
อาจนำเหตุการณ์มาเชื่อมโยงกันได้ เหตุการณ์
บางตอนครุยาขอบท่านเขียนเป็นสำนวนเปรียบ
เทียบไว้ถึงหนึ่งหน้า แต่ก็สามารถถอดความได้
เพียงหนึ่งบรรทัด เช่น ตอนที่ตะละแม่จันทราจะเด็ด

เกี่ยวกับตะละแม่กุสุมาซึ่งมีความตามต้นฉบับว่า “ท่านนี้ชาติก่อนชะรอยปิดทองพระเฉาะปาก” จะเด็ดตอบตามความต้นฉบับว่า “ครูท่านเอ๋ย อันข้าพเจ้านั้นแม่เกิดเป็นมนุษย์เดินดิน มิได้มีวาสนาและอานุภาพเสมอด้วยเทพเจ้าบนสวรรค์ แต่สำหรับกุสุมานั้นครูท่านคงจะทราบ ว่า สิ่งใดออกจากปากจะเด็ดผู้นี้แล้ว ตะละแม่ย่อมจะทำตาม ประจวบว่าบรรดาพราหมณ์นั้นถือเทวบัญญัติ” ครุยาขอของท่านเขียนยาวหนึ่งหน้า เมื่อถอดเป็นคำประพันธ์ก็สามารถถอดความได้ในหนึ่งคำกลอนว่า “อันอุระตะละแม่กุสุมา เชื่อคำข้าดังพราหมณ์เชื่อคำพราหมณ์”

ผลงานละครจะออกมาสมบูรณ์หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการกำกับและการแสดงด้วย ตัวละครทุกตัวต้องรู้หน้าที่ รู้บท รู้อารมณ์ของตัวเอง ละครร่ายยังต้องกำกับนักร้องและคนบอกบทด้วย เนื้อร้องบางท่อนคิดว่าบรรจุเพลงได้เหมาะสม แต่นักร้องก็อาจทำเสียได้ หรือถ้าบอกบทผิดแว่นวรรคตอนผิด ความหมายของเรื่องก็จะผิดไปด้วย ฉะนั้นบทละครที่จัดทำนั้น ส่วนที่เป็นคำกลอนจะจัดแต่งวรรคตอนให้เรียบร้อย เพื่อมิให้เกิดปัญหาด้านการร้องและการบอกบท นอกจากนี้ ก่อนการแสดงก็จะมีการประชุมก่อน แล้วให้ผู้แสดงพูดตามบทเหมือนกำลังเล่นละครวิทยุ โดยจะต้องอธิบายให้ผู้แสดงและนักร้องรู้บทบาท รู้อารมณ์ตัวละคร บทตรงนี้มีอารมณ์อย่างนี้ ต้องพูดเป็นจังหวะอย่างนั้น ส่วนวนของครุยาขอท่านนั้นต้องอ่านวรรคตอนและจังหวะให้ถูกต้อง จึงจะได้รสได้เรื่องตามท้องเรื่อง

สำนวนภาษาที่ใช้้นั้นบางทีจะใส่สำนวนเก่า หรือวลีแปลกๆ ที่ปัจจุบันเขาไม่ใช้กัน

เพราะคำเก่าให้ความหมายดีกว่า และทำให้สัมผัสรื่นดี เช่น ใช้คำว่า “ม่ง” แทนคำว่า “มุ้ง” แต่คนพิมพ์ก็ไม่เข้าใจ คิดว่าสัมผัสสระอู ก็พิมพ์เติมให้เสร็จ หรือเขียนว่า “เต่าเห” ก็แก้เป็น “เฒ่าเห” ฉะนั้นการจัดท่าละครร่ายเช่นนี้ถ้าผู้ร่วมงานได้สัมผัสสุวรรณคติมาด้วยกันก็จะไม่เกิดปัญหา

การทำบทยังต้องศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือที่เกี่ยวข้อง เช่น ทำละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศนี้ก็ได้อ่านเรื่องพม่าเสียเมือง ของ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เพราะเรื่องนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับราชสำนักพม่า ราชสำนักพม่ากับราชสำนักไทยนั้นเหมือนกัน มีไหว้ มีกราบ มีหมอบ มีคลาน ฉะนั้นมังตราจะออกมาเป็นคุณลักษณะปัญญาอ่อนไม่ได้

การจัดแสดงละครต้องนึกถึงใจคนดู ต้องสมมุติตัวเองเป็นคนดู ดูว่าตอนนี้อยาวหรือไม่ หรือน่าเบื่อหรือเปล่าถ้าเห็นว่าน่าเบื่อก็ต้องแก้ไขวิธีแก้ไขมีอยู่สองวิธี วิธีแรกคือ หาเครื่องประมูมาเติม เครื่องประมูนี้คือตัวตลก ใช้ตัวตลกในการเดินเรื่อง คือใช้ตัวตลกจูงเรื่องไปจนถึงจุดที่ต้องการนับเป็นคนแรกที่ใช้วิธีนี้* ซึ่งก็ได้ผล ทั้งยังทำให้เรื่องสนุกขึ้นด้วย อย่างเช่นเรื่องผู้ชนะสิบทิศได้สร้างตัวตลกคือ ตัวเจ๊กคนหนึ่ง ชื่อเจ๊กหนอมเข้าไปในเรื่อง เรื่องเดิมไม่มีสร้างให้เจ๊กหนอมเป็นเจ้าของร้านเหล้าที่ดงกะเหรี่ยง ตอนที่เจ็ดมีเรื่องราวกับสอพิณยาและไขลู พระมหาเถรกุโสดกก็จะเจ็ดหลบไปฝึกเรียนเพลงดาบกับตะกะญี่ที่ดงกะเหรี่ยง ที่ร้านเหล้านี้เป็นสถานที่ที่เจ็ดได้พบกับเนงบาและสอองนักเลงเหล่าแห่งดงกะเหรี่ยง และไขลูก็ตามไปหาเรื่องจะเจ็ดที่ร้านเหล้านี้ ต่อมาพระมหาเถรณะให้เจ๊กหนอมไปตั้งร้านใหม่

* หมายถึงอาจารย์เสรี หวังในธรรม - ผู้เรียบเรียง

ที่ต้องดู จะเด็ดและพวกก็ไปพบจีสะเบงและมีเรื่อง
กันที่ร้านเหล้านี้เอง เราใช้ตัวตลกเพื่อเป็นตัวจูง
อารมณ์คนดู ผู้ชนะสิบทิศได้ใช้วิธีนี้มาแล้วถึง
๔๘ ตอน โดยไม่กระทบกระเทือนเรื่องเดิมแต่ประ
การใด

วิธีที่สองคือ ดำเนินเรื่องให้เร็วขึ้น กระชับ
ขึ้น โดยการสร้างบทให้ต่อเนื่อง คือไม่หยุดแสดง
เมื่อเปลี่ยนฉาก โรงละครแห่งชาติจะใช้วิธีปิด
ฉากแล้วมาเล่นหน้าม่าน เรื่องก็จะดำเนินต่อเนื่อง
และรวดเร็ว ทำให้อารมณ์คนดูไม่ขาดช่วง ไม่น่า
เบื่อ กองการสังคีตจัดแสดงผู้ชนะสิบทิศมาราธอน
๑๑ ชั่วโมง พักรับประทานอาหารเพียงชั่วโมงเดียว

เท่านั้น ผู้ดูก็สนใจดูไม่ถอยเลย เพราะใช้วิธีการ
ดังกล่าว

การถอดความจากหนังสือร้อยแก้วมาเป็น
ร้อยกรองนี้ เห็นว่าง่ายกว่าปรับจากร้อยกรอง
เป็นร้อยกรอง เพราะการปรับจากร้อยกรองเป็น
ร้อยกรองต้องคำนึงถึงบทเดิมและต้องรักษาสัมผัส
ถ้าให้เลือกระหว่างการถอดร้อยแก้วเป็นคำประ
พันธ์ร้อยกรองกับให้ตัดต่อบทโฆษณารวมเกียรติ
มาแสดง ขอเลือกการถอดความร้อยแก้วเป็น
ร้อยกรองดีกว่าเพราะมีอิสระในการเขียน
มากกว่า

บริษัท ไทยเดินรถ จำกัด

ขอสนับสนุน

วารสาร อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

และ

งานวิชาการของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร